[illegible] నైషధ

రాఘవ శతకము

గ్రంధకర్త్రి:

కవితావిశారద ఉభయభాషా ప్రవీణ,

అట్లూరి వేంకటసీతమ్మ.

రాఘవ శతకము

గ్రంథకర్త్రి:

కవితా విశారద, ఉభయభాషా ప్రవీణ,

అట్లూరి వెంకటసీతమ్మ.

First Edition-500 copies.

ప్రకాశకులు:

కామేశ్వర్ అండ్ బ్రదర్సు,

ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,

బెజవాడ.

1935.

వెల రు 0—4—0.

బెజవాడ

కామేశ్వర్ అండ్ బ్రదర్సు వారి

శ్రీ బాలసరస్వతీ ముద్రాక్షరశాలలో

ముద్రింపఁబడినది.

రాఘవశతకము.

శ్రీయని యెంచునంత సజ్జనచేత గ్రహించి విశేషసంపదల్
శ్రేయము మేల్మి నిత్తువని ప్రీతిని బల్కెడు తాపసోత్తముల్
సాయము సేయుచుంటను విశాలమతిన్ స్మరియించుచుండ నా
ప్యాయము తోడ గాంచి తగు హర్ష మొసంగవె తండ్రి రాఘవా॥

1. అర్థము:—శ్రీయని=లక్ష్మి లేక (ఐశ్వర్యమని) ఎంచునంతన్=తలంచిన మాత్రమున; శ్రేయము=శుభము; మేల్మి=అధికముగా; విశాల మతిన్=జ్ఞానబుద్ధితో ; ఆప్యాయము=మిక్కిలి ప్రీతి.

చ॥ కలుములతల్లి లక్ష్మి యనుకంపము నింపుచు భక్తసంఘమున్
వెలికిని ద్రోయకెంతయు సువీక్షణముల్ ప్రసరింపుమించి వే
వెలుప ననంతరూప! నిజదీప్తివికాసము విస్తరింపఁగా
నలరెడుసూర్యవంశమున కంపము బెంపవె తండ్రి రాఘవా॥

2. అర్థము:—కలుములతల్లి=ఐశ్వర్యమిచ్చుతల్లి; అనుకంపము=ప్రేమ; సువీక్షణముల్=మేలైనచూపులు; అలరెడు=ప్రకాశించుచున్న; దీప్తి=కాంతి.

చ॥ జనకుని కొల్వుకూటమున ♦ సాహసశక్తి విలాసధీరుఁడై
యెనుమునఁగూర్చినట్టి విలు♦నేర్పఱవంచివిదేహనాథుఁడున్
జనవరవర్గముల్,పొగడ♦స్థైర్యము,వీర్యము,రాజసంబునున్
బెనగొను నిన్నుఁ జేరి ముఱి♦సింపదె సభ్యుల సీతరాఘవా॥

3. అర్థము:— కొల్వు కూటమున = సభాస్థలమందు; విలున్=శివునివిల్లు; పట్టెజన్=శౌర్యముతో; వంచి=ఎక్కుపెట్టి జనవర వర్గముల్=రాజులగుంపు; పెనగొను=చుట్టుకొను.

ఉ॥ రామలలామసీత రఘు♦రామ మహోన్నత భాసమానయై
మోమువికాసమొందఁగను♦మోదమునన్ దరిఁ జేరఁగా రమ
న్నెమముతోడ వక్షమున♦నిల్పిన కేశవుపోల్కి మానసా
రామములోఁ దలంతు ముని♦రాజులు పూజలొనర్ప రాఘవా॥

4. అర్థము:—రామలలామ=స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు; మహోన్నత భాసమానయై=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదై; రమన్=లక్ష్మీదేవిని; వక్షము=ఎదుఱొమ్ము; కేశవు=విష్ణుని దలంచి; మానసారామము=మనస్సను పూదోట.

ఉ॥ నూతన, రాగ, రంజిత, మ◆నూన, విభాసుర, రూపరాశియా,
సీతను, విల్లువంచి◆వికసించిన కోర్కులు క్రేళ్లు వారఁగా
నాతతశౌర్య శుక్తియని యచ్చటఁ జాటి కరంబుపట్టి సా
కేతముఁ జొచ్చి వందిజన ◆గీతము లందవె నీవు రాఘవా॥

5. అర్థము:—నూతన రాగరంజితము=క్రొత్తదైన యను రాగముచే నింపు గల్గించునది; అనూన విభాసుర, రూపరాశియా=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నట్టి యందము గలిగినట్టి; క్రేళ్లు వారఁగా=గంతులు వేయుచుండఁగా; శుక్తి=ముత్యము; సాకేతము=అయోధ్యానగరము.

చ॥ రవికుల సంభవంబె, రఘు◆రామ! విశేషము శోభనిచ్చె నీ
భువి జనకావనీపతికి ◆మోద మొసంగుచు నల్లు డౌట భూ
ధవ! యతి ధన్యమయ్యె నిఁక◆దద్దయు నాజనకాత్మజాత శో
భనము సుఖంబు నెంచెద పృథుభక్తుల బ్రోతువు ప్రీతిఁ రాఘవా॥

6. అర్థము:—రవికులసంభవంబె=సూర్యకులములోఁ బుట్టుటయే; శోభను=కాంతిని; భూధవ=ఓరాజా (రామా;) జనకాత్మజాత=జనకునికూఁతురు(సీత;) భనము=జీవితము(పుస్తిక.)

మొగము వికాసవంతమయి◆మోహముఁ గొల్పఁగ నమ్మ భామలన్
నగవులు బెంచి, నెమ్మనము◆నాట్యప్రహాసము సారె సారెకున్

దగవులు వెట్టు జానకి వి♦ధంబు ముదంబును గూర్చుచుండె నా
మగవకు సౌఖ్యమిచ్చు గురు♦మాన్యతఁ జూపవె తండ్రి రాఘవా॥

7. అర్థము:—నర్మభాషలన్=సరసపుపల్కులచేత; నగవులు=నవ్వు; ప్రహర్షము = మిక్కిలిసంతోషము; గురుమాన్యత=అధికమైనగౌరవము.

ఉ॥ ప్రాకటసత్యవాక్య పరి♦పాల విశేష నిరూపణార్థమో
నాకనివాసులందు మది ♦నర్మిలిగల్గి దశాస్యు ద్రుంపనో
లోకమునందు మానవుల♦లోపము దిద్దఁ దలంచి యుండుటో
కాక ధరాతలంబునఁ బ్ర♦కాశమతిన్ జనియింప రాఘవా॥

8. అర్థము:—నాకనివాసులు=దేవతలు; నర్మిలి=ఇష్టము (ప్రేమ) దశాస్యుడు = రావణుడు; లోపముల్ = తప్పును; ధరాతలంబునన్=భూమిమీద.

ఉ॥ భక్తులఁ బ్రోవ దీక్ష నిజ ♦భావ, నిబద్ధ,నిరూఢమైన నా
సూక్తిని సంస్మరించుటకు ♦ శోభిత సుందరగాత్రి సీత సం
సక్తిని బాయలేమి వ్యవ♦సాయమొనర్పవు సాధుపుంగవుల్
ముక్తిని వేడుచున్న రఘు♦ముఖ్య! యయోగ్యముగాదె రాఘవా

9. అర్థము:—నిజ,భావ,నిరుద్ధ,నిరూఢమైన,=తనమనస్సునందుఁ గట్టిగా నాటియుండినను; సూక్తి=మాట (వాక్యము)

సంస్మరించుటకు=తలంచుటకు; శోభితసుందరగాత్రి=అందమైన శరీరముగలదైనసీత; సంసక్తి=తగులము (ప్రేమ) వ్యవసాయము=ప్రయత్నము; అయోగ్యము=తగనిది.

చ॥ పురుషుని కీర్తివర్ధనము • భూషిత, ధర్మ, విశుద్ధ, పద్ధతుల్
వరగుణయుక్తి నిశ్చయము • వారిజనేత్రి సహాయమాత్రమే
తిరముగ లేనిచో, నిల ప్ర • దీప్తులొసంగునె? పాలనార్థమై
సరగునఁబంపు నంతిపురి • చయ్యనఁబాపి మహీజ రాఘవా.

10 అర్థము:—వర్ధనము=అభివృద్ధియగుట; భూషిత, ధర్మ విశుద్ధ పద్ధతుల్=పొగడబడునట్టియు, న్యాయమైనట్టియు, స్వచ్ఛమైనట్టియు మార్గములు. వరగుణయుక్తినిశ్చయమున్= మంచిగుణముయొక్క నేర్పును నిర్ణయించుటయును; వారిజ నేత్రి=స్త్రీ. (సీత) ప్రదీప్తులు=కాంతులు; మహీజ=సీత.

ఉ॥ సీత ముదంబు నొంద సవి • శేష, వినోద, విలాస, లీలచేన్
జేతముఁ బల్లవింప కమ • నీయ, విహారమొనర్చు నత్తఱిన్
భీతి మనంబు నిండ, నరి • బృందము పీడలడంప, భక్తులో
కాతరమంది వేడ, నను • కంపముఁ జూపవె తండ్రి రాఘవా.

11 అర్థము:—సవిశేష, వినోద, విలాస, లీలలన్=అధిక మైన సంతోషముతోను, ఆశ్చర్యముతోనుగూడిన వేడుకలచేత;

చేతము=మనస్సు; కమనీయ=ఇంపైన; అరిబృందము = శత్రు సమూహము; కాతరము = భయముతోఁ గూడిన చీఁకాకు; అనుకంపము=జాలి.

ఉ॥ స్రుక్కుచు ఘోరసంసరణ♦రోగముఁ బాగు నుపాయ మెవ్విధిన్
నిక్కముగాఁ గనన్ దగిన♦నిర్మలమార్గము బోధకాక లోఁ
బొక్కుచు దుఃఖవార్ధిఁ బడి♦మూర్ఖులు గుందెడివేళ సీత పె
న్మక్కువ నాలకించి నినుఁ ♦బంపదె దుఃఖము మాన్ప రా॥

12 అర్థము:— స్రుక్కుచున్ =బాధపడుచు; ఘోర సంసరణరోగము=గొప్పదైన సంసారబాధ; బాగు=తప్పించు కొనునట్టి; బోధకాక=తెలిసికొనలేక; పొక్కుచున్=విచార పడుచు; దుఃఖవార్ధిన్=దుఃఖమనెడి సముద్రములో; కుందెడి వేళ=ఏడ్చునప్పుడు; పెన్మక్కువన్=మిక్కిలి ప్రీతితో.

చ॥ జగమున సర్వజీవులకు ♦సౌఖ్యము గూర్చి నిరంతరంబు నే
వగయును లేక సర్వసమ ♦ బంధుఁడవై శరణార్థి కోటికిన్
వగపును మాన్పి రక్షణమ♦వశ్యము సేయుట ధర్మమార్గమై
తగునని సాధ్వి దిద్దు నిను ♦ దాశరథీ! రఘురామ ! రా॥

13 అర్థము:—నిరంతరము=ఎల్లప్పుడు; శరణార్థికోటికిన్= రక్షింపుమని యడిగినవారికి; వగపును=దుఃఖమును; అవ

శ్యము=తొందరగా; సాధ్వి=భార్య (సీత) దాశరథీ=దశరథుని కుమారుఁడైన రామా.

ఉ॥ మూఘులు దైవభక్తియను పుణ్యపువాక్కు తెలుఁగఁజాలకే
రూఢియుఁ దోపకుంట, నిలఁ బ్రుంగుచు నచ్యుతునాదిదేవునిన్
గూఢుని ఘోరపాపములఁ గొట్టెడు నిన్ను ఛలోక్తిఁ బిల్వఁగా
గాఢముదంబు నొంది గమకంబునఁ బంపవె సీత రాఘవా.

14 అర్థము:—ఏరూఢియున్=ఏమార్గమును (ఏవిధమును) బ్రుంగుచున్=బాధనొందుచు; అచ్యుతున్=భగవంతుని; గూఢుని=తెలియఁజాలనివాని; ఛలోక్తిన్=అకస్మాత్తుగా నుచ్చరించుమాట; గమకంబునన్=మిక్కిలియత్నముతో.

చ॥ పుడమిని రామదాసు పరిపూర్ణ, సుఖంబుల రోసి భక్తిమైఁ
దడయక పాదుషావలని తర్జన, భర్జన దండనార్భటుల్
పడయుచు నిన్నుఁ గొల్వఁడె విలాసము యుక్తమె రక్షణార్థమై
వెడలవె యంచు సాధ్వి విని పింపదె పంపదె తండ్రి రా॥

15 అర్థము:—పుడమిని=భూమిమీద; రోసి=అసహ్యించి (విడిచిపెట్టి) పాదుషా=నవాబు (గోలకొండ ప్రభువైన కుతుబుశాహి) తర్జన, భర్జన, దండనార్భటుల్=అదలింపులు, బెదరింపులతోఁ గూడిన శిక్షతోటి కేకలు.

ఉ॥ భక్తులు నీదు మంత్రజప • పారణఁ జేయఁగ నాలకింప క
వ్యక్తుఁడవైన నిన్ను గని • వత్సలతన్ జనకాత్మజాత చి
చ్ఛక్తి దయార్ద్రపూర్ణ పరి•తాపమునొందుచు భక్తరక్షణా
సక్తునిఁ జేసి పంపుట, యశ•శంబును గాంచితి వీవు రాఘవా.

16 అర్థము:— అవ్యక్తుఁడవు = తెలియనేరని వాఁడవు; వత్సలతన్ = ప్రేమతో; భక్త రక్షణాసక్తునిన్ = భక్తులను గాపాడవలెనను బుద్ధిగల వానినిగా; చిచ్ఛక్తి = ఆదిశక్తి; యశము=కీర్తి.

ఉ॥ తండ్రికి బిడ్డలందు దయ, • తల్లికిఁ గ్రొన్నయంత పెద్దగా
దండ్రు,నిజంబుగాదె విన•యంబున నిచ్చలుగొల్చు భక్తులో
తండ్రివిరామచంద్ర!యవ•ధానముతో నినుఁబిల్వఁ బల్కకే
గండతఁ జూప సీత యవ• కాశము దెల్పుచుఁ బంపు రా॥

17 అర్థము:—పెద్దగాదండ్రు=ఎక్కువగాదని చెప్పుదురు; నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు; అవధానముతో = మిక్కిలి శ్రద్ధతో; గండతన్=కఠినత్వమును; అవకాశము= తెఱపి (వీలు)

ఉ॥ లోకములోఁ బ్రబుద్ధులకు •లోచన, గోచర, మాటకే కదా
ప్రాకటమైన రాజ్యరమ•భంగమునొంద నొకించుకైన చీఁ

కాకును జెందకే యతివ • కానకు, నీ వెనువెంటవచ్చె మీ
పోకడ లెన్నఁగాఁ దరమె • భూమిసుతాధిప! రామ! రాఘవా.

18 అర్థము:— ప్రలుబ్ధులు = పిసినిగొట్టు మనుష్యులు ; లోచన గోచర మాటకున్=(స్పష్టముగాఁ దెలియుట కొఱకు) కన్నుల కగఁపడుటకు; రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; చీఁకాకు= విచారము; అతివ=స్త్రీ; (సీత) భంగమునొందన్=నష్టమయి నప్పటికిని; మీ పోకడలు=మీ నడతలు; ఎన్నఁగాన్=లెక్కిం చుటకు.

చ॥ సహనము సాధ్వీలక్షణము • సంస్తుతిపాత్రమునంచు మౌనులి
మహిఁ గడువిజ్ఞులై పలుకు • మాట నిజంబగు, కానిచో ముదా
వహమునఁ గైకయాజ్ఞ, తల • వంచుచు, మ్రొక్కుచు, శాంతచిత్తయై
తహతహ నీ వెంటఁ జను • తామరలోచన నెంచ రాఘవా.

19 అర్థము:—సహనము=ఓర్పు; సంస్తుతిపాత్రము=పొగడఁదగినది; మౌనులు=మునులు; విజ్ఞులై = తెలిసినవారై ; ముదావహమునన్=సంతోషముతో; తహతహన్=ఆత్రముతో తామరలోచన=తామరలవంటి కన్నులు గలది; (సీత)

ఉ॥ శ్రీరమకాంత, సోదరులు • శేషుఁడు, శంఖము, చక్రమున్ సదా
ధారము, చిత్తశాంతిగలి • దాన నిదానము, జన్మమూని సం

సార ముదంబునొంది వర•శక్తివిజృంభణ దూర దృష్టిమై
భారమునాక శ్రీఘగతి •భక్తకదంబముఁ బ్రోవు రాఘవా.

20 అర్థము:—శ్రీరమ=లక్ష్మీదేవి; శేషుఁడు=ఆదిశేషువు; ఆధారము=సహాయము; నిదానము=ఆదికారణము; జన్మము=పుట్టుక; భారమునాక=బరువనక; భక్తకదంబము=భక్తుల సమూహము; వరశక్తివిజృంభణన్=శ్రేష్ఠమైన బలాధిక్యముచేత.

తలనుధరించుపుష్పములు•తావులఁజిమ్ముచునింపుఁగొల్పుచోఁ
చెలఁగుచు వేణిఁదాల్తురటు•చేడియలొక్కట,వాడిపోవుచో
నిలపయిఁ బారవైతురు,మ•హీజనులీక్రియ,భాగ్యమున్నచోఁ
గులుకుచుఁ జేరవత్తురది•కుంఠితమైనఁ దొలంగు రాఘవా.

21 అర్థము:—తావులు=సువాసనలు; చెలఁగుచు=సంతోషపడుచు; వేణిన్=ముడియందు; (జడలోపల) చేడియలు=స్త్రీలు; కులుకుచు=సంతోషించుచు; కుంఠితమైన=తగ్గిపోయిన యెడల; ఇంపు=ఆనందము.

ఉ॥ వేగముగా నదీజలము •వెల్లువయై ప్రవహింప నడ్డకే
సాగొనరించు వేళల వి•చారమునొందెడు రైతుపోల్కి, ను
ద్యోగముసేయు కాలమున •యోచనసేయక ఖర్చుపెట్టి యా
వేగముఁజెందు మానవుల • పిచ్చితనంబులుమాన్పు రా॥

22 అర్థము:—వెల్లువమై=ప్రవాహమై; సాగు=వ్యవసాయము; ఆవేగము=తొట్రుపాటు; రైతు=పొలమునుదున్నివ్యవసాయముసేయువాఁడు; అడ్డకే=సీటిప్రవాహమును నిల్పుటకు గట్టువేయక.

చ॥ కలిమియె సర్వసౌఖ్యముల♦గ్రన్నననిచ్చు మహీతలంబునన్
సులువుగ దానిఁ గూర్పదగు♦సూచన నేర్చుటకంటె,గొప్పదౌ
మెలఁకువ లేదటంచు మిడి♦మేలపుటాస సమస్తధర్మముల్
తొలఁగు మనుష్యవర్గముల ♦ దుర్దశఁ బాపఁ దలంపు రా॥

23 అర్థము:—కలిమి=భాగ్యము; సూచన=విధానము; (పద్ధతి) మెలఁకువ=జాగ్రత్త; సులువు=తేలిక; కూర్పదగు=సంపాదింపఁగల్గిన; మిడిమేలపుటాస = అందరాని కోర్కె; దుర్దశ=కష్టమును.

ఉ॥ జ్ఞానము గల్గియున్న ధన♦సంపద మిక్కుటమైన స్థానమున్
మానుట సంభవింప, నను ♦ మానము లేల ప్రజాళిలోపలన్
మానమునిల్చె నేనిబహు♦మానముగాదె మృణాళనాళముల్
స్థానమువీడి వాడుట య♦థార్థముసూవె తలంప రాఘవా.

24 అర్థము:—మిక్కుటమైన= అధికమైన; స్థానమున్= ఉన్నచోటును; మృణాళనాళముల్=తామరతూండ్లు; మాన

ము=మర్యాద; ప్రజాళిలోపలన్=జనసమూహములో; యథార్థము=నిజము.

ఉ॥ కూడినభాగ్యరేఖ, సమ ♦ కూడిన సంపద, బిడపాపలున్,
బోడిమిగల్గుమందిరము, ♦బొల్పగుధర్మము,జ్ఞానవిద్యయున్,
వాడుకనొందువర్తనము,♦వశ్యములింద్రియవర్గముల్ వడిన్
వేడుకొనంగబుద్ధి యతి♦వేలముగా నొనఁగూర్చు రాఘవా.

25 అర్థము:—భాగ్యరేఖ=అదృష్టము; సంపద=ధనము; పోడిమిగల్గు=అందమైనట్టి; మందిరము=ఇల్లు; పొల్పగు=స్థిరమైన; ధర్మము=న్యాయము; వాడుకనొందువర్తనము=ప్రసిద్ధికెక్కెడి నడత; ఇంద్రియ వర్గముల్ = కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము నను పంచేంద్రియములును; వశ్యములు=స్వాధీనమైనవిగానుండునట్లు; అతివేలము=ఎక్కువ.

చ॥చతురతఁజూపికార్యములఁ♦జయ్యనఁజేయకుపేక్షసేయుచున్
సతతము సంచరింపఁగొన♦సాగునె కార్యకలాపముల్ వడిన్,
మతిఁదలపోసిచూడఁగ,న♦నంతరమెట్టిప్రయత్నముల్ గొనన్
గతజలసేతుబంధనము ♦గాదె రఘూద్వహా! వీరరాఘవా.

26 అర్థము:— చయ్యనన్=తొందరగా; ఉపేక్షసేయుచున్=అశ్రద్ధచేయుచు; అనంతరము=పిమ్మట; కొనసాగునె=

(పని) నెఱవేఱునే (నెఱవేఱదనిభావము) గతజల సేతుబంధనము=చెఱువులోని నీరంతయు బయటికిఁబోయినతరువాత నడ్డముగాఁగట్టుబోవుట; రఘూద్వహా=రఘుకుల శ్రేష్ఠా.

ఉ॥ వంకరఁదీర్చినిల్పబహు♦భంగులలాగుచు శ్వానపుచ్ఛముఁ
గొంకకపట్టినన్ ఫలము♦గొండొక కల్గునె నవ్వుబాటుగన్
పెంకితనంబు నూని నిజ♦ బింకము వీడక మూర్ఖులై కడున్
జంకక సంచరించు జన♦సంఘము దిద్దఁగనౌనె రాఘవా.

27 అర్థము:—బహుభంగులన్=అనేకవిధములుగా; శ్వానపుచ్ఛమున్=కుక్కతోకను; కొంకక=జడియక; కొండొక=కొంచెమైనను; నిజబింకము=తనపట్టుదల; జంకక=వెనుదీయక; దిదఁగనౌనె=బాగుచేయఁగలమా? చేయలేము.

ఉ॥ పూజలొనర్ప నెంతు కుల♦ముఖ్యుల పెద్దలఁగొల్చిభక్తితో
భూజనవర్గముల్ తమకుఁ♦బొల్పగువిద్యయు, భాగ్యభోగ్యముల్
భాజనమొప్పఁగోరి, నర♦పాలుర గొల్తురు భుక్తిమాత్ర, కే
యోజ ఫలింప సాధుగణ♦ మొప్పఁగ నిన్నుఁదలంతు రా॥

28 అర్థము:—కులముఖ్యులు=కులములో శ్రేష్ఠులైనవారు; భూజనవర్గముల్=జనులగుంపులు; భాజనమొప్పఁగోరి=అర్హతబొందవలెనని కోర్కతో; ఏయోజ=ఏవిధము; నరపాలురన్=

రాజులను; పొల్పగు=శాశ్వతమైనట్టి.

ఉ॥ మేలపు పల్కులాడి మిడి♦మేలపు మైత్రి నిరంతరంబు వా

చాలతఁజూపి నిర్మల వి♦చారుల, మాయకచిత్తులౌ, ప్రజన్

లాలనఁజేసి మోసమున ♦నాశమొనర్చి ధనంబు గుంజి లో

గోల పడంగఁజేయు నరు ♦గోముఖ వ్యాఘ్రమటండ్రు రా॥

29 అర్థము:—మేలపుపల్కులు=ఇంపుగలించు మాటలు; (పరిహాసములు) మిడి మేలపుమైత్రి= (నడుమంత్రపుస్నేహము) అపాయకరమైనస్నేహము; వాచాలతన్ = వదరబోతుఁదనము; అమాయకచిత్తులై=కపటమెఱుఁగనిమనస్సుగలవారిని; లాలనఁజేసి=బుజ్జగించి;గుంజి=లాగుకొని; గోలపడంగఁజేయు=బాధ పెట్టునట్టి;వ్యాఘ్రము=పెద్దపులి.

ఉ॥ లోకుల మాటనమ్మి యవ♦లోడనసేయక రంగమందు నొ

క్కూకునదూకినన్ యశము,♦నున్నతి,గౌరవ,శక్తియుక్తులున్

జేకుఱుఁబో వదెట్లనినఁ ♦ జేతులు గాలిన వెన్క నాకులన్

దాకినఁ గల్గునే ఫలము ♦ దానవభంజన వీరరాఘవా.

30 అర్థము:—లోకులమాట=జనులమాట; అవలోడనసేయక=బాగుగా విచారింపక; రంగమందున్=పనుల నెఱవేర్చు స్థానమందు (యుద్ధమందు, పార్టీకక్షలందు) ఊకునన్=

పూనికతో; యశము=కీర్తి; ఉన్నతి=గొప్పదనము; గౌరవము=మర్యాద; శక్తియుక్తులున్=బలమును, తెలివియును; చేకుఱంబోవు=కలుగనేరవు; దానవభంజన=రాక్షసులను గొట్టినవాఁడా! (రామా)

ఉ॥ దుష్టుని చుట్టమంచు గుణ♦దోషము లెంచక మేలుగూర్పఁగా
నిష్టమొ కష్టమో శ్రమల♦నీదుచునుండ గ్రహింపకిమ్మెయిన్
నష్టము పాలుసేత తయి♦నాతి నొనర్చి విషాదపెట్టుటల్
దుష్టభుజంగజాతి కిల♦దుగ్ధము పోయుట గాదె రాఘవా.

31 అర్థము:—గుణదోషములు=మంచిచెడ్డలు; ఎంచక=ఆలోచింపక; శ్రమలన్=కష్టములను; ఈదుచునుండన్=సహించుచుండఁగా; గ్రహింపక=తెలిసికొనలేక; ఇమ్మెయిన్=ఈరీతిగా; నష్టముపాలుసేత=నష్టపెట్టుటవలన; తయినాతిన్=సేవకునిగా; విషాదపెట్టుటల్=ఏడ్పించుట; దుష్టభుజంగజాతికిన్=చెడ్డవైన పాములకు; దుగ్ధముపోయుట = పాలుపోయుట.

ఉ॥ భర్తయె దైవమన్న గుణ♦పాఠము నేర్పగడంగి కాదె స
ద్వర్తనగల్గు సీత వన♦వాసముఁ బంపితి వంతనౌనె, ని
ర్వర్తిత నీతిశాలిని స♦భాజన గౌరవయుక్త శీల సం
కీర్తనఁ జేయఁగా వలదె♦ కిల్బిషనాశన! తండ్రి రాఘవా.

32 అర్థము:—గుణపాఠము=నీతివిద్య; కడంగి = ప్రయత్నించి; సద్వర్తనఁగల్గు=మంచినడతఁగల్గిన; వనవాసము౯= అడవిలో నివసించుటకు; నిర్వర్తిత నీతిశాలిని=నెఱవేర్చిన నీతి గలది; సభాజనగౌరవయుక్తశీల=పెద్దలచేత గౌరవింపఁబడునట్టి నడతగలది; సంకీర్తన౯=పొగడుట; కిల్బిషనాశన=పాపములను బోఁగొట్టువాఁడా. (రామా)

ఉ॥ లోకములో నుదారులు ప్ర♦లోభముపీడి దరిద్రబృందము౯
సాకుట కోసమై తమ య♦నంతపు సంపద వెచ్చఁబెట్టఁగా
లోకులు నోర్వలేక యవ ♦ లోడన సేయక గేలిసేయుటే
లోకులు కాకులంచు నొక ♦లోకపు వాడుక లేచె రాఘవా.

33 అర్థము:—ఉదారులు=ఇచ్చువారు; (దాతలు) ప్రలోభముపీడి=పిసినిగొట్టు తనమునువూని; సాకుటకోసమై=పోషించుటకొఱకు; అనంతపుసంపద=విస్తారమైనభాగ్యమును; వెచ్చఁబెట్టగా౯ = ఖర్చుచేయఁగా; అవలోడనసేయక = పరామర్శ చేయక; గేలిసేయుటే = పరిహాసముఁ చేయుటచేత.

ఉ॥ ఆతత శౌర్యశాలి యగు ♦నాగురుఁడేర్చిన తమ్మిమొగ్గరం
బాతఁడెఁజూచితొట్రిలియ♦మాత్మజుఁడంత వివేకశూన్యుఁడై
పోతరియౌ కిరీటిసుతు ♦ బోరునఁ గోల్పడి కుందఁడే సదా
యాతురగానికి౯ దెలివి ♦నారయుమట్టము గాదె రాఘవా.

34 అర్థము:—ఆతత శౌర్యశాలియగు=గొప్పపరాక్రమవంతుఁడగు; పర్చిన=పర్పాటుఁజేసిన; తమ్మిమొగ్గరంబు=పద్మవ్యూహము; తొట్రిలి=సంభ్రమించి; యమాత్మజుఁడు=ధర్మరాజు; వివేకశూన్యుఁడై=ఆలోచన లేనివాఁడై; పోతరియా=బలిసియున్నట్టి; కిరీటిసుతుఁ=అర్జునుని కొడుకైనయభిమన్యుని; కోల్పడి=నష్టపడి; కుందఁడే=విచారపడఁడే; ఆతురగానికిఁ=తొందరపడు వానికి; తెలివి=ఆలోచన; మట్టము=శూన్యము.

ఒకరిగృహంబుసొచ్చియుప•యోగపదార్థముగోరఁబోవుచోఁ
బికబికలై మనంబు నతి•వేల విచారపరీతమై నుడుల్
చకచకఁబల్కనీమి నిజ•చేష్టలుదక్క, ముఖంబువాడ యా
చకుఁడు శవంబు భాతినగు •సారవివేకియునైన రాఘవా.

35 అర్థము:—ఉపయోగ పదార్థము=అవసరమైనవస్తువు; (భోజనాది సమస్త వస్తువులునని భావము) పికపికలై=చెల్లాచెదురై: అతివేలవిచారపరీతమై = మిక్కిలి విచారముతో నిండినదై; నుడుల్=మాటలు; సారవివేకియునైన=మంచి తెలివిగలవాఁడైనప్పటికి.

ఉ॥ అక్కఱపాటుతోఁచి యతి•యత్నమొనర్చి విశుద్ధ భక్తితో
నిక్కముగా భజింపదగు •నిశ్చలమానస మక్కటా చెడెఁ

మ్రుక్కిడి వ్రాలెనుంటిని సమూలము నాశనమయ్యె నాత్మయే
ఫక్కిఁ జరింతు దిక్కెవరు పాపవిభంజన! తండ్రి రాఘవా.

36 అర్థము:—అక్కఱపాటు=అవసరము; విశుద్ధభక్తితో=నిర్మలమైన శ్రద్ధతో; మ్రుక్కిడి=మూర్ఖుఁడు; సమూలము=పూర్తిగా; ఆత్మ=జీవుఁడు(పరబ్రహ్మ) ఏఫక్కిన్=ఏమార్గమునందు; పాపవిభంజన=పాపములను బోఁగొట్టువాఁడా(రామా)

ఉ॥ తేలునకుండు, కొండెమునకుం దీవ్రవిషంబు, రగాళికోర నా
భీలవిషంబు నుండు, పర పీడ నొనర్పక పుట్టలందు నే
మూలనొ డాగు, సజ్జనుల మోసము సేసెడి మోసగాండ్రకో,
నాలుకతీపులో విషమనంతము సుమ్ము తలంప రాఘవా.

37 అర్థము:—ఉరగాళికోరన్=పాముల కోరలందు; ఆభీల విషము=భయంకరమైన విషము; పరపీడన్=ఇతరులను బాధ పెట్టుటను; మోసగాండ్రు = పరులను మాయపుచ్చువారు; అనంతము=అధికము(అంతము లేనిది) సజ్జనులన్=మంచివారిని.

ఉ॥ మానకమంచికార్యము లమానుషశక్తి; నియోగపద్ధతిన్
జానుగఁ జేసినాను ఫలసాయవిచారము లాత్మ నెంచుచున్
బూనికయుక్తటాతుదకుం బూర్తిగ భగ్నమునొందెజూడఁగాఁ
దానొకటిన్ దలంప నిల దైవమొనర్చు మఱొండు రా॥

38 అర్థము:—అమానుషశక్తి నియోగ పద్ధతిన్=మానవులకు సాధ్యముగాఁజాలనట్టి గట్టిప్రయత్నముతో; సుఫలిసాయ విచారములు = బాగుగ లాభమువచ్చునట్టి యాలోచనలు; పూనిక=ప్రయత్నము, తుదకు=చివరకు; భగ్నముగాందేన్= చెడిపోయెను; మఱొండు=ఇంకొకవిధము.

ఉ॥ కొంచెపుబుద్ధిమానవులు,♦కొంపలుగూల్చుకుమార్గగాములే
తెంచి, విపత్తులన్ గలియఁ♦దింప,విచార విహారచిత్తులై
యెంచఁగ లేకయాపదల♦నెమ్మెయిగొంది,విషాదవార్ధిలోన్
మించఁ జరించి కుంది గమ♦నింపరు దుష్టుల రీతి రాఘవా.

39 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధిమానవులు = స్వల్పమైన జ్ఞానముగల మనుష్యులు; కొంపలు=ఇండ్లు; కుమార్గగాములు= చెడునడత గలవారు; ఏతెంచి = వచ్చి; విపత్తులన్=కష్టములలో; కలియఁదింపన్=ముంచి వేయగా; విచార విహార చిత్తులై=ఆలోచనలేని వారై; ఎంచఁగలేక = తెలిసికొనలేక; మించన్ = అతిశయించి; విషాదవార్ధిలోన్=దుఃఖ సముద్రములో; గమనింపరు= తెలిసికొనలేరు; కుంది=దుఃఖిపడి.

ఉ॥ అల్పకుటుంబ జీవులయి ♦యార్యజనాశ్రయ లాభ శక్తి సం
కల్పము దీర భాగ్యకుతు ♦కంబునఁ బెద్దల నీసడించి యా

స్వల్పపు బుద్ధిచేత బల♦వంతము లాపద లెన్నోఁగాంచు నా
యల్పులఁ జూడ జాలియును♦హాస్యముదోఁచును గాదె రా॥

40 అర్థము:—అల్పకుటుంబ జీవులయి = సామాన్యకుటుం బములోఁ బుట్టినవారై; ఆర్యజనాశ్రయ లాభశక్తిఁ=పెద్దల నాశ్రయించుట వలన గల్గిన ఫలముచేత; సంకల్పముదీరఁ= కోరిక నెఱవేరఁగా; భాగ్యకుతుకంబునఁ=ఐశ్వర్యముగల్గినసం తోషముచేత; పెద్దలఁ=పూజ్యులను; ఈసడించి=అగౌరవించి; స్వల్పబుద్ధి=నీచబుద్ధి; అల్పులు=సామాన్యులు; హాస్యము= వెక్కిరింత.

చ॥ ఇనుమునఁ గూడు నగ్ని కెపు♦డిమ్ముగ సమ్మెటపోట్లుగాదె భా
జన మొక యింత లేని గుణ♦జాతి, విహీనుల పొత్తుజేరఁగా
నెనరు వహింపఁజాలరు సు♦నీతి, సుశీల, సుబుద్ధి యుక్తులై
వినయము సూపు నట్టిదులు ♦పీడితులౌ నపకీర్తి రాఘవా.

41 అర్థము;— భాజనము = అర్హత = (యోగ్యతయని యర్థము)గుణ=గుణము;జాతి=జాతియు; విహీనులు=లేనివారు; పొత్తుఁజేరఁగాఁ = దగ్గఱకుఁ బోయి స్నేహము జేసినట్లైన; సునీతి, సుశీల, సుబుద్ధి, యుక్తులై=మంచినీతి, మంచినడవడి, మంచి గుణము గల్గియున్నవారై; పీడితులౌ=బాధపడెదరు.

ఉ॥ నీచమనస్కులౌ జనుల ♦ నేస్తముగోరి మెలంగుచున్న సం
కోచము లేలమీకు సమ♦కూడును దైన్యము హీనభావముల్
యోచనఁ జేసి మేల్మిసమ♦యోచిత మార్గ్మ నెఱింగియున్న చోఁ
గాచుకొనంగ వచ్చు ఘన ♦ కార్యము లైనను! తండ్రి రా॥

42 అర్థము:— నీచమనస్కులౌ జనులు = చెడుబుద్ధిగల మనుష్యులు; నేస్తము=స్నేహము; సంకోచము లేల=సందేహ మొందుకు; సమకూడును = కలుగును; దైన్యము=దీనత్వము; హీనభావము=నీచస్థితి; సమయోచిత మార్గము=తగినవిధము; ఘనకార్యములు=పెద్దపనులు; కాచుకొనంగవచ్చు = సహింపవచ్చును.

ఉ॥సంపదగల్గియున్న తఱిఁ♦జంద్రుఁడ వింద్రుఁడవంచుఁబల్కుచుఁ
సొంపుదలిర్పఁ జేరుదురు ♦క్షుద్రజనంబులు మాటిమాటికిఁ
గొంపల నార్చునా నరుల ♦కూరిమి నమ్ముట బుద్ధిహీనమై
పెంపు నశించు భాగ్యములు ♦వీగు విపత్తులుగల్గు రాఘవా.

43 అర్థము:— సంపదలు గల్గుతఱిఁ = ఐశ్వర్యము గలిగినప్పుడు; ఇంద్రుఁడవు=దేవతలకు రాజైన ఇంద్రునితో సమానుఁడవు; సొంపుదలిర్పఁ=సంతోషము గల్గుచుండఁగా; క్షుద్ర జనములు=నీచులు; కూరిమి=స్నేహము; పెంపు=అభివృద్ధి; కొంపలనార్చు=ఇండ్లను బోడుసేయునట్టి; వీగు=తొలఁగిపోవును.

ఉ॥ ఊర దిరుంగు దుష్టుల న ♦ హా! పరికింప కుపేక్ష సేత కీ
తీరున వృద్ధినొంది గురు ♦ తింప నశక్యములైన బాధలన్
బోరనఁ బెట్టుచుండ్రి పెను ♦ మోసము వచ్చె గతించె కాలమున్
గోరునఁబోవు చేతలకు ♦ గొడ్డలిఁ బట్టఁగ నయ్యొ రాఘవా॥

44. అర్థము:—అహా!=అయ్యో (సంతాపకార్థము); పరికింపక=బాగుగా విచారింపక; ఉపేక్ష సేతకు=ఉరకున్నందులకు; గురుతింపన్ = లెక్క పెట్టుటకు (తెలిసికొనుటకు); అశక్యములైన=అసాధ్యములైన; గతించెన్=గడచి పోయెను; ఊరన్=గ్రామములో.

ఉ॥ అండ యొకింత లేక తిన ♦ నన్నముఁ జిక్కని పేదసాదకున్
మెండు భుజింప నిచ్చి గమ♦నింపుచు, దీనజనాళి బంధువై
యుండఁడె కర్ణుఁడెప్పుడు ప్ర♦యోజన మెంచక గుప్తదాతయై
రెండవ కంటి వారెఱుఁగు♦రీతి నొసంగునె దాత రాఘవా.

45. అర్థము:—అండ=తోడ్పాటు; చిక్కని=దొరకనట్టి; పేదసాదకున్=దరిద్రులకు; మెండు=అధికము; గమనింపుచున్=విచారించుచు; దీనజనాళిబంధువై=దిక్కు లేని మనుష్యులకు చుట్టమై; గుప్తదాతయై=రహస్యముగా నిచ్చువాఁడై.

ఉ॥ ఇచ్చకొలంది బిడ్డలకు నేర్పడఁ♦ బాఠము బోధసేయుచున్
స్వేచ్ఛ ధనంబు ఖర్చిడి భు♦జింపగఁ బెట్టిఁ చరించు మానవుల్

తుచ్ఛుల మాట పట్టి గుణ దోష వివేకము లేమి నేడు జీ
వచ్ఛవమట్ల నైరి మతి భంగము నందుటఁ జేసి రాఘవా.

46. అర్థము:—బిడ్డలకు = పిల్లలకు; ఏర్పడఁ = తెలియు నట్లుగా; స్వేచ్ఛఁ=స్వతంత్రముగా; భుజింపగఁ=తినుటకు; తుచ్ఛులమాట=నీచులమాట; గుణ దోష వివేకము లేమిఁ= మంచిచెడ్డలవిచారించుజ్ఞానము లేకపోవుటచేత; జీవచ్ఛవమట్లు= బ్రతికిచచ్చినవారిపోల్కెగా; మతిభంగము=బుద్ధిమారిపోవుట.

ఉ॥ పూజాలోనర్ప నెంత్రు జన పూజ్యులు విజ్ఞులు దారసిల్లు చోఁ
రాజవతంసులుఁ వరుస రాజ్యవిభూతియు జ్ఞానముఁ గనఁ
యోజయు లేక క్రుమ్మరుట హా నిజబుద్ధి విహీనమాత్ర మే
భాజనమిచ్చి రక్షణ మవశ్యము సేయవె తండ్రి! రాఘవా.

47 అర్థము:—విజ్ఞులు = తెలిసినట్టి జ్ఞానులు; తారసిల్లు చోఁ=ఎదురుపడిన యెడల; రాజవతంసులుఁ=రాజశ్రేష్ఠులు గూడ; రాజ్యవిభూతియుఁ = రాష్ట్రములో భాగ్యమును; యోజయు లేక=ఏవిధము లేక; క్రుమ్మరుట=తిరుగుట; భాజనము=యోగ్యత; అవశ్యము=శీఘ్రముగా.

చ॥ నిరుపమ సత్త్వవర్తన మనింద్యచరిత్రము సాధుభావముఁ
గురువులమీద భక్తి బుధకోటులపై ననురక్తి దీనులఁ

దిరముగఁజూచుసక్తిమహా♦నీయులయందనురాగయుక్తియుఀ
సరఁగుననిమ్ము మానవులు ♦సన్నుతిఁనొందఁగ వీరరాఘవా.

48 అర్థము:—నిరుపమ సత్ప్రవర్తనము=సాటిలేని మంచి నడవడి; అనింద్య చరిత్రము=పూజింపఁదగిన జీవితము; సాధుభావముఀ=మంచిమనస్సు; అనురక్తి=ప్రీతి; తిరము=ఎల్లప్పుడు; సక్తి=కోరిక; మహనీయులు=పెద్దలు; బుధకోటులు=పండితసమూహము; అనురాగయుక్తియుఀ = ప్రీతిఁగల్గియుండుట; సరఁగున=వేగముగా.

ఉ॥ అచ్చపు మైత్రిఁ నెంచి విన♦యంబున మిత్రులఁ జేర, వారలో
యచ్చికమచ్చికల్ గొలిపి♦యాదరముంప కుపేక్ష సేయఁగాఁ
బిచ్చితనంబుగా దెవెను ♦వెంటఁ జరించుట, కుక్కతోకతోఁ
గ్రచ్చఱ నేరుదాటఁజను ♦ ప్రాయిడి చందము నెందు రా॥

49 అర్థము:—అచ్చపుమైత్రిఀ=స్వచ్ఛమైన స్నేహమును; ఎంచి=తలపోసి; మిత్రులన్=స్నేహితులను; ఆదరము= (అభిమానము) ప్రీతి; క్రచ్చఱఀ=శీఘ్రముగా; ప్రాయిడి=మూర్ఖుఁడు.

చ॥ కదలక తాతనాటిదగు ♦ గడ్డయటంచును బెద్దకాలముఀ
జెదరకయుండినఀ ఫలముఁ♦జెంద మదేమివిచిత్రమో కదుఀ
బొదలెను, మొన్నవచ్చిపరి♦పూర్ణధనంబులశాస్త్రిచూడుమా
మొదలునవచ్చువీనులను ♦ మొతుచుఁగొమ్ములులేచు రా॥

50 అర్థము:—గడ్డ=పొలము (భూమి) పెద్దకాలముఁ= చిరకాలమునుండియు; పొదలెను=అభివృద్ధినొందెను; పరిపూర్ణ ధనంబులఁ = అధిక భాగ్యముచేత; వీనులను = చెవులను; మొత్తుచుఁ=అడచివేయుచు.

ఉ॥ లేచినదాది సర్వజన • లియ్యముగోరి సమస్త కార్యముల్
యోచనఁజేసి, కాంచిసమ•యోచితయుక్తి ప్రజాళికొక్కటిఁ
నీచపథంబుమాన్పి గణ•నీయము, యోగ్యమునైన మార్గముల్
సూచనలిచ్చు సజ్జనుల•సుద్ది గ్రహింపరు తండ్రి! రాఘవా.

51 అర్థము:—లియ్యము=స్నేహము (మేలు); ప్రజాళికి= జనులకు; నీచపథంబు మాన్పి=చెడు త్రోవను బోఁగొట్టి; గణ నీయము = ఎన్నిక కెక్కఁదగినట్టిది; సూచనలు = సలహాలు; సుద్దిఁ=వాక్యములను; గ్రహింపరు= తెలిసికొనలేరు.

ఉ॥ రోజులు దుష్టమైన యెడ•రుద్రుని చెంత వసించుచుండినఁ
భోజనమైనఁజిక్కుట య•పూర్వముగాదొకొ యెంచిచూడనా
యోజనుసాంబమూర్తి గళ•మొప్పు మహోసరమాఘణేంద్రముఁ
భోజన మింత లేక పలు•పోకల వాయువు మెక్కెఁ రాఘవా.

52 అర్థము:—దుష్టమైన యెడ = మంచివి కానప్పుడు; రుద్రుని చెంతఁ=శివునివద్ద: అపూర్వము=అరుదు; ఎంచి

చూడన్=విచారింపఁగా; సాంబమూర్తి=శివునియొక్క; గళము= మెడ; మహాసరము=పెద్దదండయైన; ఫణీంద్రమున్=పాము లలో గొప్పదైన వాసుకి; పలుపోకల=అనేకత్రోవలకుఁబోయి, వాయువున్=గాలిని; మెక్కు=తినును.

ఉ॥ కష్టము సంభవించు తఱి♦కార్యము గల్గినయప్పుడున్ సదా
నష్టమునంది కుంది యల♦నాటికి లేమి మఱొక్కసాయమున్
జేష్టలుదక్కి చేయునది♦చెందెడు లాభము పొందఁజాలమి
న్నష్టమొ యిష్టమో దలఁతు♦నర్మిలిఁబ్రోవుము తండ్రి! రా॥

53 అర్థము:—కష్టము=ఆపద; సంభవించుతఱిన్=కలుగు చున్న వేళ; సదా=ఎల్లప్పుడు; అలనాటికి=ఆరోజునకు; చేష్టలు దక్కి=ఇంద్రియ వ్యాపారములు మానుటవలన; చెందెడు= అనుభవించునట్టి, నర్మిలిన్=ప్రీతితో.

ఉ॥ బుద్ధినెఱుంగునాఁటికిట♦పూర్వగృహంబొక చిన్నదుండఁగా
నిద్ధచరిత్ర ! భానుఁడతి♦హీనత జంకక సాహసంబుతో
నుద్ధతి నన్ను గెంటె బహు♦యుక్తులచేగుణమూరుఁడై కటా!
యుద్ధతులందుఁ బేదలకు♦నుండఁ దరంబొకొ వీరరాఘవా.

54 అర్థము:—బుద్ధి నెఱుంగు నాటికిన్ = నాకు జ్ఞానము వచ్చునప్పటికి; పూర్వగృహంబు= పెద్దలచే సంపాదింపబడిన

యిల్లు; ఇద్ధచరిత్ర=ప్రసిద్ధిగలవాడా! అవినీతికిన్=చెడునడతకు; ఉద్ధతిన్=గర్వముతో; గెంటెన్=వెళ్లఁగొట్టెను; కటా=అయ్యో! ఉద్ధతులందు=గర్వితులైన భాగ్యవంతులమధ్య; పేదలకు=ధనమును, బలమును లేని వారలకు.

ఉ॥ శక్తి కొలంది విత్తములు ♦చక్కఁగ నేర్చి దరిద్రకోటికిన్
భుక్తి నొసంగి విద్యల ప్ర♦బోధములిచ్చి సుఖంబు గొల్పు టే
ముక్తియటంచు నెంచి పరి♦పూర్ణముదంబునసంచరించు నా
సక్తిఁ గలుంగఁ జేసి వ్యవ♦సాయసమృద్ధిని బెంపు రాఘవా.

55 అర్థము:—చక్కఁగ నేర్చి = జాగ్రత్తగా సంపాదించి; దరిద్రకోటికిన్ = పేదలగుంపునకు; భుక్తిన్ = భోజనమును; ప్రబోధము= జ్ఞానము; ముక్తి=మోక్షము; పరిపూర్ణ ముదంబునన్=మిక్కిలి సంతోషముతో; ఆసక్తిన్=కోర్కెను; వ్యవసాయసమృద్ధిన్ = ప్రయత్నాభివృద్ధి (సేద్యాభివృద్ధి) చేత ధాన్యమును; పెంపు=అభివృద్ధిఁ జేయుము.

ఉ॥ కొంచెపు బుద్ధివారగుటఁ గూర్చిన విత్తముచేత గర్వమున్
బెంచి మనంబులోన వెను♦వెంటఁ జరించు హితైషివర్గమున్
గించ యొనర్చి మించి విసి♦గించి విపత్తుల ముంచు దుష్టులన్
బంచకుఁ జేరనీక గుణ♦వంతులు నిల్చుట మేలు రాఘవా.

56 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధివారు=నీచులు; (అల్పబుద్ధి గల మనుష్యులు) కూర్చిన విత్తముచేత=సంపాదించిన డబ్బు వలన; హితైషి వర్గముఁ=మేలు గోరినట్టి వారిని; కించ యొనర్చి=అనుమానమును జేసి; మించి=అతిశయించి; విపత్తుల ముంచు=కష్టములలోఁబడ వేయునట్టి; పంచకుఁ=దగ్గఱకు; మేలు=సుఖము.

చ॥ జగతి పదార్థజాలములు • సర్వ విరుద్ధగుణంబు గల్గియుఁ
బగయొక యింత లేక పరి•వర్తన మొంది పరేశు నాజ్ఞచేఁ
దగిన విధంబునఁ దమ య•థాక్రమశక్తి విశేషమాత్ర మే
యుగమునఁ దప్పఁజాల విటు •యోగిజనావన! తండ్రి రా॥

57 అర్థము:—జగతిఁ=భూమిమీఁద (సృష్టిలో) పదార్థజాలములు=వస్తువుల గుంపు; పరివర్తన మొంది=మార్పులను గలవైనను; పరేశునాజ్ఞచేఁ=భగవంతుని యానతివల్ల;యథాక్రమ శక్తి విశేషమాత్రము=సృష్టించిన నాఁడెట్టి శక్తులా దేవుఁడిచ్చెనో యవి కొంచమైనను (దప్పనివై యుండుననుట) యోగిజనావన=మునులను రక్షించువాఁడ (రామా)

ఉ॥ యోగ్యతఁగల్గి నట్టిడు న•యోగ్యు నెఱుంగక చెంతఁ జేరుచో
యోగ్యత నాశనంబునగు•నుర్వి యశంబులడంగు వానిదౌ

భాగ్యమునష్టమౌను జనపాలుఁడు దండనఁ జేయునున్నయా
రోగ్యము దీరిపోవుట నిరూఢము గాదె తలంప రాఘవా.

58 అర్థము:—యోగ్యత గల్గినట్టిడు=మంచి నడత గల్గిన మనుష్యుఁడు; అయోగ్యుఁ=నీచుని; యోగ్యత=మంచితనము; ఉర్విఁ=భూమిమీఁద; భాగ్యము=సంపద; జనపాలుఁడు=రాజు; నిరూఢము=ప్రసిద్ధము.

ఉ॥ అన్నమొసంగిసాకునదియంబయెయత్నముమీఁరవిత్తముల్
గ్రన్ననఁగూర్చినన్ దగిన గౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై
యున్నను సాధ్యమే ప్రజలనోర్పువహించిసతంబుఁ బెంపఁగా
నెన్న గజేంద్రుబోలు పిత యెవ్విధి, మాతను మించు రా॥

59 అర్థము:—సాకునది=పోషించునది; అంబయె=తల్లియె; గౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై యున్నను=గొప్పతనముచేత బలవంతుఁడైయున్నప్పటికి; ప్రజలన్=బిడ్డలనుగజేంద్రుబోలు; పిత=ఏనుఁగతో సమాన బలము గల్గిన తండ్రి; మాతను= తల్లిని; మించున్=అతిక్రమించును.

చ॥ దినములు మంచికాని తఱి దిట్టతనంబున గట్టియత్నముల్
గొనకొనిచేసి కార్యమునఁ గూర్చుట కోసము పట్టువట్టినన్
వినయముమీఁర పెద్దల నపేక్షమెయిన్ గనిసాయమెంతయో
యనువుగఁ జేసినన్ విఫలమౌ విధి గండ్రతచేత రాఘవా.

60 అర్థము:—దిట్టతనంబునన్=మనో నిబ్బరముతో; అపేక్షమెయిన్=కోర్కెతో; గనన్ = (పెద్దవారిని) చూడఁగా; గానకాని=పూని; విఫలమా = (నష్టమగును) చెడిపోవును; విధి గంటడతచేత=దైవ దుర్విపాకము వలన.

ఉ॥ మదవతిగోటు, భర్తకను♦మానము నాటు విరాగిచోటు సం
పదలకు లోటు ధూర్తునల♦వాటు జగంబులకెల్ల చేటు నీ
రద మెడబాటు జీవులకు♦రాటు నహో! నిరుపేద కాటు పై
పెదవుల తీటటంచు మును♦పెద్దలు వల్కిరి గాదె రాఘవా.

61 అర్థము:— మదవతిగోటు = స్త్రీయొక్క పోకులు; విరాగిచోటు=సన్యాసియైనచోట; (కోర్కెలు లేనివానికి) ధూర్తున్=చెడ్డవానియొక్క; అలవాటు=అభ్యాసము; చేటు= కీడు; నీరదము=మేఘము; ఎడబాటు=దూరమగుట; రాటు= బాధ; మును=మునుపు; (పూర్వము) నిరుపేదకాటు=దరిద్రుల కోపము.

ఉ॥ మించుమెఱుంగు బంగరపు♦మేని బెడంగులుబాళిగొల్ప నే
తెంచు,లతాంగి,గాంచి, గను♦గొంచి యదృష్టము, నేకతంబునన్
బంచకుఁజేరెనొక్కఁడు,చి♦వాలున లెంపలుగొట్టెనా పెయున్
గొంచెపు పిట్టయే యయిన♦కూత ఘనంబన నొప్పె రా॥

62 అర్థము:—మించు మెఱుంగు = మెఱుపు వంటి కాంతి గల్గిన; మేని బెడంగులు=దేహ కాంతులు; బాళి=మోహము; ఏతెంచు=వచ్చుచున్న; లతాంగిన్=స్త్రీని; (యౌవనవతిని) గణుతించి=లెక్కించి; ఏకతంబునన్=ఒంటరిగా; పంచకున్= దగ్గఱకు; చివాలున=తొందరగా; లెంపలు గొట్టె = చెంపలు వాయించెను; ఘనంబనన్=గొప్పదియనఁగా.

చ॥ చదలునఁ బ్రాకి మేఘములు ♦ జాతకకోటికి జీవమియ్యవే
ముద మొదవంగ భూజములు♦పుష్పఫలంబులనిచ్చుభుక్తికై
నదు లొసఁగున్ విశుద్ధ తర ♦ నారము లీధర రక్షణార్థమై
బొదలు పరోపకారు లిల ♦పూజ్యులుగారె తలంప రాఘవా.

63 అర్థము:—చదలునన్ = ఆకాశమందు; చాతకకోటికిన్=చకోరపక్షులకు; జీవము=నీరు (ప్రాణము) భూజములు= చెట్లు; భుక్తికై=భోజనము కొఱకు; విశుద్ధతరనారములు= స్వచ్ఛమైననీరు; పొదలు=ప్రసిద్ధికెక్కు; పరోపకారులు=ఇతరులకు మేలుసేయునట్టి వారు; పూజ్యను=గౌరవింపఁదగినవారు.

ఉ॥ కార్యము గల్గ నున్నదని♦కందువతోఁ జరియించు పోల్కిఁగా
ధైర్యమునన్ మహాఘనుల♦దర్శనమున్ గని,సంభ్రమించి యా
కార్యము జక్కఁ బెట్టు తమ♦కంబు మనంబును నింపఁ దెల్ప నౌ
దార్యము సూపి తోడ్పడిరి ♦తథ్యము యత్నఫలంబు రా॥

64 అర్థము:—కందునతోఁ = జాగ్రత్తతో; ధైర్యము నన్ = ధైర్యముతో; సంభ్రమించి=తొందరపడి; ఔదార్యము= ఉదారము; యత్నఫలంబు = కృషిచేసిన పనికొనసాగుట; తథ్యము=యథార్థము; తమకంబు=ఉత్సాహము.

ఉ॥ మంచిగుణంబుచేత బహు•మాన్యతనొందుజనంబుసంగతిన్
మించిన సౌఖ్యమబ్బు నుతి•మించు ప్రవర్తనఁగల్గు నుర్విలో
నెంచఁగ దుష్టులన్ గలియ•నెప్పుడు దుర్దశ దుర్యశంబగున్
కించ లడంగి పోవ పరి•కించుట యుక్తము దీని రాఘవా.

65 అర్థము:—బహుమాన్యత నొందు=మిక్కిలిగౌరవింపఁ బడు; సంగతిన్=స్నేహామువలన; మించిన=అతిశయమైన; సౌఖ్యమబ్బున్=సుఖము గల్గును; నుతిమించు=పొగడ్తకందజాలనట్టి; ప్రవర్తన=మంచినడత; ఉర్విపై=భూమిలో; దుర్దశ=నీచస్థితి; దుర్యశము=అపకీర్తి; కించలు=దుఃఖములు; (అవమానములు) పరికించుట=ఆలోచించుట; యుక్తము=తగినపని.

ఉ॥ఓరిమి సర్వసౌఖ్యము ల•హోయన నిచ్చుమహౌషధంబు సూ
కూరిమిమీర దానిసమ•కూర్చుమనుష్యుఁడుసంకటంబులన్
జేరినఁ జీరికిన్ గొన క•శేష బలంబు వహించి కర్జముల్
వారక చక్కఁబెట్టుకొను •భంగము నొందక నెందు రా॥

66 అర్థము:—ఓరిమి=ఓర్పు; అహో యనన్=ఆశ్చర్యపడునట్లు; మహౌషధంబుసూ=గొప్ప మందు గదా; సంకటంబులన్=కష్టములను; చీరికిన్ గొనఁడు=లెక్క సేయఁడు; అశేషబలమునన్=అధిక శక్తిచేత; కర్జముల్=పనులు; వారక=అడ్డులేక; భంగము నొందక=నష్టపడక.

ఉ॥ కఱవున బాధ లెల్లడలఁ ♦ గ్రమ్మి విశేషము పంట లేక నీ
తెఱఁగునఁ గష్టముల్ గనుట♦దెల్లమె యైనను బీదసాదలన్
వెఱపులఁ బాలుసేసి యరి♦పీడ నొనర్చు విధంబుఁగాంచఁగాఁ
వఱడటు మూల్గుచుండఁదన ♦ పైఁబడు తాళఫలంబు రా॥

67 అర్థము:—గ్రమ్మి=చుట్టుకొని; తెల్లమె=స్పష్టమె; వెఱపులన్ = భయములకు; అరిపీడన్ = పన్నులబాధను; వఱఁడు=గుంటనక్క; తాళఫలము=తాటికాయ.

ఉ॥ దుర్జన సంఘముల్ దగిన♦దుష్టగుణంబు వహించి మాటికిన్
దుర్జన భర్జనల్ సలిపి ♦ దందడి సజ్జన కోటి నొంచులే
కర్జములంద్రు, కాంచుమటు♦కాసుల కిమ్మతుఁజేయు బట్ట లే
యార్జనఁగోరి కీటకము ♦ లంతట బెజ్జము పెట్టు రాఘవా.

68 అర్థము:—దుర్జన సంఘముల్= చెడు గుణములు గలవారు; దందడి =శీఘ్రముగా; ఒంచులె = బాధపెట్టుటయే;

కర్జములు=పనులు; కిమ్మతు=ఖరీదు; ఆర్జనన్=సంపాదనను, కీటకములు=పురుగులు; (చిమెటలు)

ఉ॥ ఉత్తమ మానవుల్ జగతి ♦ నుద్భవమంది పరోపకారులై
నెత్తికి వచ్చు నాపదల♦నిశ్చలులై భరియింత్రు; కాంచు మా
యత్తమునన్ మహాత్ములన ♦యంబు స్వదేశపు రక్షణార్థమై
దత్తము లైన కష్టములఁ ♦ దప్పక పొందుట లేదె రాఘవా.

69 అర్థము:—ఉత్తమ మానవుల్ =మంచి మనుష్యులు; ఉద్భవమంది=పుట్టి; భరియింత్రు=సహింతురు; ఆయత్తమునన్ = ప్రయత్నముతో; మహాత్ములు = పూజ్యులైనవారు; దత్తములైన=సంభవించినట్టి (కల్గినట్టి)

ఉ॥ దండి మగంటిమిన్ గలుగు♦తమ్ములు ధర్మజు నాజ్ఞ మీరకన్
జెండతమాని కానకు వి♦చిత్రగతిన్ జన, కౌరవుల్ కదున్
గండుతనంబునన్ నగుట♦కాంచియు నెంచరె భీష్మముఖ్యులుం
బండుగయౌనె యిల్లలుకు ♦మాత్రన వీరికటంచు రాఘవా.

70 అర్థము:—దండి మగంటిమిన్ =ఎక్కువ పరాక్రమమును; ధర్మజున్ =ధర్మరాజుయొక్క; చెండతన్ = కఠినత్వమును; కానకు=అడవికి; గండు తనంబునన్=గట్టిబుద్ధితో; (కర్కశత్వముతో) భీష్మముఖ్యులున్ = భీష్ముఁడు, ద్రోణుఁడు మొదలైనవారు; వీరికి=ఈ కౌరవులకు.

చ॥ సుగుణములున్నవారి దరి♦ సొంపుగఁ జేర, సుశోభ గాంచ రే
వగపును జెందు నీచ గుణ ♦ వంతుల చెల్మి విశేషమాత్రచే
జగతి ప్రసిద్ధికెక్కు, నది;♦ సాగరసంగతి దూష్యమై యహా
తగవును దప్పలేదె తెగు ♦దారిని బోవుట చేత రాఘవా.

71 అర్థము:—దరిఁ=ప్రక్కను; సుశోభ = మంచికాంతి; చెల్మి విశేష మాత్రచే = స్నేహమనే యధిక కారణముచేత; సాగర సంగతిఁ=సముద్రుని సాంగత్యముచేత;(సముద్రములోఁ గలియుటచేత) దూష్యమై = (పనికిరానిదై) నిందింపఁబడు నదై; తెగు దారిని బోవుటచేతఁ = ఇష్టమువచ్చినట్లు వెళ్లుట చేత; తగవుఁ=అర్హతను; తప్పలేదా=పోఁగొట్టు కొనలేదా? (పోగొట్టు కొన్నదని భావము.)

ఉ॥ రోజులు బాగులేని తఱి ♦ రోహణ పర్వత మెక్కి రోసినన్
గాజులపెంకె కాక మన ♦ కన్నుల కందునె రత్నవర్గముల్
రాజునకాప్తమిత్రుఁడయి ♦ లాలననొందు కవీశ్వరుండు నీ
యోజ దరిద్రుఁడై మనఁగ♦నొండొక డేల తలంప రాఘవా.

72 అర్థము:— రోజులు బాగులేని తఱిఁ = అదృష్టము సరిగా లేనప్పుడు; రోహణపర్వతము = రత్నాల కొండ; రోసినన్=వెదకినప్పటికిని; అందునె=కనబడునా? (కనబడదు)

ఆ ప్తమిత్రుఁడయి=ఇష్టుఁడైన చెలికాఁడై; ఈయోజన్=ఈవిధముగాఁ; లాలననొందు=మన్నింపఁబడునట్టి.

ఉ॥ ఆడిన మాట తప్పక న♦యంబును సత్యపథానువర్తులై
పోడిమిఁగాంచు సత్పురుష♦ముఖ్యులు; కోసలనాధుపోల్కి నా
వాడిమయూఖ చంద్రులొగి♦వర్ధిలు నంతకుఁ గీర్తిగాంచు రా
జాడ యెఱింగి వర్తిలెదు ♦చక్కని మార్గముఁ జూపు రా॥

73 అర్థము:—సత్య పథానువర్తులై=ఋజుమార్గమునందు సంచరించువారై; కోసలనాధు పోల్కెన్=అయోధ్యారాజులైన,రఘు, లేక యిక్ష్వాకు మహారాజువలె; ఆజాడ=ఆవిధము; వాడిమయూఖుఁడు = సూర్యుఁడు (వేడికిరణముగలవాఁడు) చక్కని మార్గము=తిన్నని త్రోవ.

ధనమునుధాన్యముల్ తగిన♦ధైర్యముగౌరవయోగ్యతాన్వితున్
జనువునఁజెల్మిసేయ కొన♦సాగు సమస్తము వాంచితార్థముల్
మనకునటంచునెంచుమతి♦మంతులు మోసమునొందికుందరే
ధనికుల నమ్ము వారలకు♦తథ్యము హాని ఘటించు రాఘవా.

74 అర్థము:— ధనమును, ధాన్యముల్, ధైర్యము, గౌరవయోగ్యతాన్వితున్ = డబ్బుచేతను, పంటలచేతను, ధైర్యముచేతను, మర్యాదచేతను, యోగ్యతచేతను, గూడుకొన్నవానిని;

చవుఁగ=స్వతంత్రించి; చెల్మిసేయఁగ = స్నేహమొనర్చినచో; వాంఛితార్థముల్=కోరినకోర్కులు; మతిమంతులు=బుద్ధిమంతులు;(ఇటనాక్షేపకార్థము) హాని=కీడు; ఘటించుఁగ=కల్గును.

ఉ॥ అన్నములేక రాజ్యరమ•హాయని వీడి వనంబు దూర నా
పున్నము బుగ్గియయ్యెనన • పోటరులైన కిరాతసేన లా
సన్నములయ్యెఁ బోరికి న•సాధ్యము నోముగ నాలుబిడ్డలఁ
గన్నను గూడ పుండుపయిఁ•గారము వ్రాసిన రీతి రాఘవా.

75 అర్థము:—రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; వనము=అడవి; బుగ్గి యయ్యెఁ = బూడిద యయ్యెను; (వ్యర్థ మాయెను) పోటరులు=విల్లు విడుచుట యందు నేర్పరులు; కిరాతసేనలు=బోయదండు; ఆసన్నములయ్యెఁ=సిద్ధమాయెను; నోముగ=రక్షించుట; ఆలుబిడ్డలఁ=భార్యాబిడ్డలను.

ఉ॥ వచ్చియు రాని విద్యలక•వశ్యముఁ బొంగుచు గర్వచిత్తులై
నిచ్చలు సంచరించి తమ•నేర్పును జాటు ప్రబుద్ధు లక్కటా
హెచ్చిన వేడ్క పిల్లి నప•హేళనఁ జేసి శివంబు, వేగ పై
పెచ్చున వచ్చు వేఁటరుల•పీడకు లొంగిన భ్రాతి రాఘవా.

76 అర్థము:—పొంగుచుఁ = మురియుచు; చాటు=చెప్పుకొనెడి; ప్రబుద్ధులు=నీచులు; అపహేళనఁజేసి= వెక్కిరించి; శివము=నక్క; వేఁటరులు=వేఁటగాండ్రు.

ఉ॥ ఒక్కమహాబలుండు తన • యుద్ధతి నేర్పడఁజూపి పోరఁగాఁ
బెక్కుర్ గుంపుగూడి పెను•వీర్యముఁజాటుచు మార్కొనన్ వడిన్
మొక్కవడంగఁజేయు కురు•ముఖ్యుఁడు గౌరవనాథు సేనఁ దా
నొక్కఁడుఁ జెండుచున్ విరటు• నొప్పమి బాపె కిరీటి రా॥

77 అర్థము:—మహాబలుఁడు=మిక్కిలి బలశాలి; ఉద్ధతిన్=ఔద్ధత్యమును; ఏర్పడన్=వెల్లడి యగునట్లు; మార్కొనన్=ఎదురింపఁగా; పెక్కురు=అనేకమంది; మొక్కపడంగఁజేయు= కదలక నిల్చునట్లుఁ జేయఁగలఁడు; కురుముఖ్యుఁడు=కౌరవులలో శ్రేష్ఠుఁడైన; కౌరవనాథు సేనన్ = దుర్యోధనుని సైన్యమును; చెండుచున్=చీల్చుచు; ఒప్పమి=కీడు; కిరీటి=అర్జునుఁడు; పెను వీర్యము=గొప్ప పరాక్రమము.

ఉ॥ బోనునఁజిక్కి భంగపడి•మూల్గెడి వ్యాఘ్రపు పల్కులన్నియున్
వీనుల విందుగా వినుచుఁ • బిచ్చితనంబునఁ గంకణార్థమై
దాని చెరన్ వడిన్ విడిచి •దద్దయు నాపద బాపఁడందఁడే
మానక క్రూరజాతి కిల•మంచి యొనర్చుట హాని రాఘవా.

78 భంగపడి=మోసపోయి; వ్యాఘ్రపు పల్కులు = పెద్ద పులి మాటలు; కంకణార్థమయి = చేతి కడియము కొఱకు; బాపఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు; వీనులవిందుగాన్ = చెవులకింపుగా.

చ॥ వరధనయుక్తుఁడైనగుణ♦వంతుఁడు వీరుఁడు దాత్తుఁడైన నా
హరియెడభక్తుఁడైన విన♦యంబునఁ బెద్దలఁ గొల్చువాఁడవై
పరగినఁ గష్టముల్ గనిన♦వాఁడ భిమన్యకుమార రత్న మీ
ధరణిని దైవయోగమును ♦ దాట నశక్యము గాదె రా॥

79 అర్థము:—వీరుఁడు = పరాక్రమశాలి; ఉదాత్తుఁడు= గొప్పవాఁడు; (దాత) హరి=విష్ణువు; అభిమాన్య కుమార రత్నము=అభిమన్యుని కొడుకైన పరీక్షిత్తు; దైవయోగము= బ్రహ్మవ్రాత; దాటన్=తప్పించు కొనుట; అశక్యము=అసాధ్యము; వర ధన యుక్తుఁడైన = మంచి ధనముతోఁ గూడిన వాఁడైనప్పటికిని. (ఐశ్వర్యవంతుఁడై నప్పటికిని)

ఉ॥ ఇమ్ముగ దుష్టకార్యముల ♦నేకత మందున నాచరించి తా
రెమ్మెయిఁ జేయనట్లు జరి♦యింతురు నీచులు సంఘమందునన్
సొమ్ములఁ బ్రోయి నట్టిడులు♦శోధనఁ జేతు మనంగఁ జోరులన్
గుమ్మడికాయ దొంగవలెఁ♦గొంకి భుజంబున గాంచు రా॥

80 అర్థము:—ఇమ్ముగన్=ఇష్టము వచ్చిన రీతిని ఏకతమందునన్=చాటుగా;(ఒంటరిగా) శోధనఁ జేతుము=పరీక్షింతుము; కొంకి=భయపడి; చోరులన్=దొంగలను.

ఉ॥ ఒంటరి యంచు దిక్కు మఱి♦యొక్కరు లేరని జాలినొంది వే
యింటను జేర్చి భోజనము♦ లింపుదలిర్ప నొసంగి సాకఁదాఁ

గంటకుఁడై యిటుల్ కడకు♦ఘాతఁ దలంచిన రీతిఁజూడఁగా
నింట్లను మెక్కి వాసములు♦నిమ్మెయి లెక్కిడు పోల్కి రా॥

81 అర్థము:—ఒంటరి=ఒంటిగా నుండువాఁడు; సాకన్=పోషింపఁగా; కంటకుఁడై=దుర్మార్గుఁడై; కడకు = చివరకు; ఘాతన్=కీడును;ఇంపుదలిర్పన్=ఇష్టమగునటుగా; మెక్కి=తిని.

ఉ॥ ఒత్తిడియున్న నింటఁ గడు♦నోపిక కృత్యము లెల్లఁదీర్చి లో
కోత్తరమైనసద్గుణము ♦గొంతకు గొంతగ్రహించి వర్తిలన్
బత్తియు సత్తియున్ దెలిసి♦భవ్యతఁ గాంచిన నిందితుల్ సతుల్
కత్తులమీఁది సాముగద ♦ కాంతల జీవితమెందు రాఘవా.

82 అర్థము:—ఒత్తిడియున్నన్=అత్తమామల చేతఁగాని, భర్తచేతఁగాని, మఱియితర బంధువుల చేతఁగాని బాధయున్నప్పటికిని;కృత్యములు=గృహములోనిపనులు; కొంతకుకొంత=కొంచెము; గ్రహించి = తెలిసికొని; బత్తియున్ =భక్తియును; సత్తియున్=శక్తియును; భవ్యతన్=గౌరవమును; సతులు=స్త్రీలు; నిందితుల్=దూషింపఁ బడుదురు; కాంతల జీవితము=స్త్రీల బ్రతుకు; కత్తులమీఁది సాము = కత్తులపై సాధనము సేయుట వంటిది.

ఉ॥అన్నముయోగ్యమైన యపు♦డాదరువుండదుకూరలున్నచో
నన్నముసుభ్రమౌటరుదు♦యత్నముఁలెన్నొ యొనర్పసత్కృతుల్

సున్నలు యత్నహీనమున • శోభిలుచుండు మహాప్రబంధముల్
విన్నపు డేమిఁ దోపదు వి • వేకము లేనపు డుండు రాఘవా.

83 అర్థము:—యోగ్యమైనపుడు=మంచిదిగానున్నప్పుడు; ఆదరువు=తోడ్పాటు (కూరలు మొదలైన సహాయ తినుబడి వస్తువులు; శుభ్రపాట=పరిశుద్ధమైనది;(అనగా బియ్యముగాక చిమిడిపోవకతినుట కర్హమైనది యనుట) అరుదు=అపూర్వము; (తక్కువ సరిగానుండదని భావము) సత్కృతుల్=మంచికావ్యములు; సున్నలు=పూజ్యము;(కుదరవని భావము) మహాప్రబంధములు=మంచిగ్రంథములు; యత్నహీనములు=ప్రయత్నము లేకపోయి నప్పటికిని; శోభిలును= ప్రకాశించును; వివేకము లేనపుడు=ఆలోచన లేని వేళల.

ఉ॥ మెల్లన దుష్టశీలుని స • మీపముఁ జేర్చి విశాల దృష్టిమై
నుల్లము ద్రిప్పి సద్గుణము • లొందిసుఖించిమనంగయత్నముల్
కల్ల యొకింత లేక తమ • కంబునఁ జేయ వృథాశ్రమం బహో
యుల్లిని బాలముంపఁదన • కొప్పిన వాసనఁ బోదు రాఘవా.

84 అర్థము:—దుష్టశీలుని = చెడు నడతఁ గలవానిని; విశాల దృష్టిమై = దూరాలోచనతో; (ఉదారభావముతో) ఉల్లము ద్రిప్పి=మనస్సు మరల్చి; మనంగ = బ్రతుకుటకు;

కల్ల = అబద్ధము; వృథాశ్రమము = కష్టము వ్యర్థమైనది; ఉల్లిని=హృల్లిపాయను.

ఉ॥ ఇజ్జగమందు సర్వజనులిమ్ముగ సౌఖ్యములొంద మిత్రుఁడే
యొజ్జయునాప్తుఁడుం దుడుకుఁజేయునుద్ధతిమాన్పెడిమంత్రియుం సదా
వెజ్జును గాచువాఁడునయి వెంటఁ జరించుఁదొలంగనాపదల్
సజ్జనమైత్రి యర్థములొసంగెడు సాధనఁగాదె రాఘవా.

85 అర్థము:—మిత్రుఁడే=స్నేహితుఁడే; ఒజ్జయుం=గురువును; ఆప్తుఁడుం=బంధువును; వెజ్జును=వైద్యుఁడును; కాచువాఁడు=రక్షించువాఁడు; ఉద్ధతిం=ఔద్ధత్యమును; (దుడుకుఁదనమును) సజ్జనమైత్రి=మంచివారితోటి చెలిమి; అర్థములు=సంపదలు; (కోర్కెలు) సాధన గాదె=ఉపయోగమైన వస్తువు గదా.

ఉ॥ ఎన్నగరాని ప్రార్థనల నెప్పుడు స్వాంతము నిల్పి నిష్ఠతోఁ
దిన్నని సేవలం సలిపి దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై
పెన్నిధిఁగన్న పేదవలెఁ బేర్మి వెలుంగఁ బ్రసన్నమూర్తివై
సన్నిధిఁ జొచ్చు శక్తి నిడుసారసలోచన! తండ్రి రాఘవా.

86 అర్థము:—స్వాంతము=మనస్సు; నిష్ఠతోం=నియమముతో; దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై=శ్రేష్ఠమైన, రహస్య

మైన, ప్రసిద్ధమైనట్టి భక్తితో; పెన్నిధి=గొప్పధనము గల భాండము; పేర్మి=కీర్తి; వెలుఁగన్=ప్రకాశించునట్లు; ప్రసన్న మూర్తివై=సంతోషము గలవాఁడవై.

ఉ॥ విద్యలు నేర్చినన్ దగు ప్ర•వీణత లేమి మనంబులో నిన్నున్
హృద్యపదంబు గొల్వ బల•హీనపు చిత్తము వశ్యమౌనె యే
పద్యము లుచ్చరించి యెటు•ప్రార్థన సల్పిన నాలకించి యే
వైద్య మొనర్చియో కడకు•వారని భక్తి నొసంగు రాఘవా.

87 అర్థము:— ప్రవీణత లేమి = నేర్పు లేక పోవుట చేత; హృద్యపథంబున్=వశీకరణ వేద మంత్రముచేత; (ఇంపైనవిధమున) ఉచ్చరించి=పలికి; వైద్యము=చికిత్స; వారని=విడువని; (ఎడ తెగని) వశ్యమౌనె=స్వాధీనమగునా.

చ॥ చదువది యెంత నేర్చినను,•శాంతముగల్గిన, త్యాగశీలుఁడై
పొదలిన గాని, భూతదయ•పూర్తిగ నుండినగాని, నీతి సం
పదగలవాఁడె, కాని, బహు•భాష లెఱింగినఁ గాని, సత్యమున్
గుదురక యున్న సద్గతులు•గూడవటందురు గాదె రా॥

88 అర్థము:—త్యాగశీలుఁడై = దానముఁ జేయువాఁడై; పొదలినగాని=వర్ధిల్లి నప్పటికిని; శాంతము=నెమ్మది; భూత

దయ=అన్నిజీవరాసు లందును దయగల్గియుండుట; సద్గతులు=పుణ్యలోకములు; (మోక్షము) కూడవు=దొరక నేరవు.

ఉ॥ ఎందుకు జీవరాసులను♦యీవు సృజింతువొ పెంపనెంతువో
యెందు కడంపనెంచెదవొ♦యేమిప్రయోజన మాసఁజేసి యీ
చందమునన్ జరించెదవొ ♦ సంయమి వర్యుల కైనఁగాని నీ
కందువ లిట్టి వంచు నెఱుఁగన్ ♦ వశమా పరమాత్మ రా॥

89 అర్థము:—జీవరాసులను =ప్రాణిలోకమును; సృజింతువొ=పుట్టించెదవో; అడంపన్ =నశింపఁజేయుటకు; ఎంచెదవో=తలంతువో; సంయమివర్యులకైన=మునిశ్రేష్ఠులకైన; నీకందువలు=నీచేతలు;(నీమెలకువలు)వశమా=సాధ్యముగాదు

ఉ॥ వ్రేటుల కోర్చి శత్రుజన♦పీడ భరించి భయార్తులౌ ప్రజన్
గోట వెడల్చితెచ్చి యొక♦గుప్తగృహాంతర సీమ డాచినన్
బాటు దలంపకే కఠిన ♦ వాక్కులఁబల్కె విభుండు నయ్యయో
నీటుగ నాగవల్లికడ ♦ నిష్ఠుర మిట్టి దనంగ రాఘవా.

90 అర్థము:—వ్రేటులు = బల్లెపు పోట్లు; శత్రుజనపీడ=విరోధుల యొక్క బాధను; భయార్తులౌ=భయముచే నేడ్చుచున్నట్టి; ప్రజన్=ప్రజలను; (అంతఃపురమందలి, స్త్రీలను, పిల్లలను,వృద్ధులను)గుప్త గృహాంతర సీమన్=రహస్యమైన యింటి

లోపలను; డాచినన్=దాచఁగా; కఠినవాక్కులు = పరుషపు మాటలు; విభుండు=రాజు; నాగ్రవల్లి=పెండ్లిలో నాల్గవనాఁడు; జరుగు శుభకార్యపుతంతు; నిష్ఠురము=కఠినత; (నింద)

చ॥ వ్రతముల వల్లగాని, యుప♦వాసము నుండుట చేత గాని,స ద్గతు లొనఁ గూడఁబోవు కుల♦కాంతకుఁదత్పతి సేవకొంటె స ద్ర్వతముమఱొండు లేదనుచు♦ధర్మవిదుండగు వ్యాసమౌని ని శ్చిత మొనరించు నర్థమె ప్ర♦సిద్ధి వహించును గాదె రా॥

91 అర్థము:—వ్రతములు=నోములు; సద్గతులు = ముక్తి మార్గములు; కూడఁబోవు=దొరకఁ జాలవు; కులకాంతకు= కులస్త్రీకి; తత్పతిసేవ = ఆ భర్తను బూజించుట; సద్ర్వతము= యుక్తమైననోము; (మంచిదైననోము) ధర్మవిదుఁడు=న్యాయ శాస్త్ర మంతయుఁదెలిసినవాఁడు; వ్యాసమౌని=వేదవ్యాసుఁడు.

ఉ॥ గుట్టుచెడంగ సైన్యమరి ♦ కోల్తలపాల్పడి బెగ్గటిల్లగా దిట్టతనంబు వీడి గురు ♦తించి పరాజయమున్ విభుండుఁదా నెట్టనఁబారువేళ గమ♦నించి సహాయముఁజేయఁమిత్రులున్ రొట్టి తునింగి నేతబడె ♦యూఢియనన్ విజయంబు రాఘవా.

92 అర్థము:— గుట్టుచెడంగన్ = రాజ్యమందలి లోపా లోపము లన్నియు శత్రులకు బోధపడుట చేత; అరికోల్తలబా ల్పడి=శత్రుబాణముల యొక్క దెబ్బలకుజిక్కుటచేత; బెగ్గటిల్ల గాన్=భయపడఁగా; దిట్టతనంబు వీడి=ధైర్యమును లేనివాఁడై

పరాజయము=ఓటమి; గురుతించి=తెలిసికొని; గమనించి=కని పెట్టి; విజయము=జయము.

ఉ॥ చెప్పులొ ముల్లు కాలికి వి॥శేషము తీత, గృహంబులో సదా
యప్పుల చేత రోత, విన॥యంబు నెఱుంగని బంటు, కోఁత తా
మెప్పుల కిచ్చువాఁడు మెఱ॥మెచ్చులదాత, నిజాధినాధులన్
ముప్పుల ముంచు భార్యలొగి ॥పూర్వభవాంచిత గీత, రా॥

93 తీత=బాధ; అప్పులచేత=ఋణములు చేయుట; రోత= అసహ్యము; వినయంబు నెఱుంగని బంటు=అడఁకువలేని సేవకుఁడు; కోఁత=మిక్కిలిబాధ; మెప్పులకు=పొగడ్తలకు; నిజాధినాధులన్=భర్తలను; ముప్పులముంచు = కష్టముల పాల్సేయు; పూర్వభవాంచిత గీత= పూర్వజన్మములోఁ జేసినయదృష్టము.

హృదయము కోపకీలమయి॥యెత్తరియుక్తమయుక్తముల్ గనన్
సదయత లేమి, తీవ్రతన॥సాధ్యము,సాధ్యము లూహసేయకే
కదనముసేయ దూకు నయ॥గారము లేని మనుష్యకోటికిన్
వదలక యాపదల్ తగులు॥భారము హెచ్చు,ధరిత్రి, రాఘవా.

94 అర్ధము:— యుక్తము=తగినపని; అయుక్తము=తగని పని; సదయత లేమి=దయ లేక పోవుట చేత(జాలిగల్గించు ఆలోచన లేక పోవుట చేత) కదనము=యుద్ధము; నయగారము=ఆలోచన.

చ॥ కవనము సెప్పుటన్న బహు♦కష్టమె కాని సుఖంబు లేదు; గే
బవలు పరిశ్రమన్ గనుచుఁ♦బండితవర్యులు మెచ్చునట్లు,మా
ర్దవముగ కావ్యరాజములు♦వ్రాయదొరంకొన,సద్రసంబు లొ
ప్పవు, రసమొప్పఁజేయ తల♦ప్రాణము శోకకుఁ జేరు, రా॥

95 అర్థము:— కవనము=కవిత్వము; పండితవర్యులు=పం
డితులలో శ్రేష్ఠులు; మార్దవముగన్=మృదువుగా; కావ్యరాజ
ములు=మంచిప్రబంధములు; వ్రాయదొరంకొనినన్=వ్రాయ
ప్రయత్నించినప్పటికిని; సద్రసంబులు=మంచిరసములు(శృంగా
రము, హాస్యము, కరుణము, మున్నగునవి)

ఉ॥ లోపల శత్రువర్గ మవ♦లోడన చేసి, యడంపఁగల్గుచో
నాపదగూర్చువా రెవరు?♦అందఱుమిత్రు లెయౌదురంద్రహో
శ్రీపతి నీపదాబ్జయుగ♦చింతనఁదక్క తదన్యచింత నా
దాపునఁ జేరనీయక స♦దా కనిపెట్టవె, తండ్రి, రాఘవా॥

96 అర్థము:—లోపలి శత్రువర్గము=లోభము, మోహము,
కామము, క్రోధము, మదము, మాత్సర్యము ననువాటిని,
అవలోడన చేసి=చక్కగా విచారించి, ఆపద=కష్టము; కూర్చు
వారు=కలిగింప లేరు;శ్రీపతి=విష్ణువు; (భగవంతుడు) నీపదాబ్జ
యుగ చింతనన్ =నీపాదములను ధ్యానించుట చేత; తదన్య
చింత=వేఱొకవిచారము; దాపునన్=సమీపమునకు.

ఉ॥ శాత్రవ పంక్తికంఠు ననుజన్మునకున్, శరణం బొసంగి లో
కత్రయ కంటకుండు దశకంఠుని ద్రుంచి, మునీంద్రకోటి, తా
పత్రయ మెల్ల బాపిన; కృపాకర! నీకిది న్యాయమే; యహో
రాత్రులు నిన్భజింప విన రాదొకొ నామొఱ తండ్రి రా॥

97 అర్థము;— శాత్రవ పంక్తికంఠున్ = విరోధియైన రావణుని, అనుజన్మునకున్ = తోడబుట్టినవిభీషణునకు, లోకత్రయకంటకుండు=మూడులోకములకును బాధగలించువాఁడు; దశకంఠుఁడు=రావణుఁడు; తాపత్రయము = మూడుబాధలు, (పుత్రేషణ, దారేషణ, ధనేషణ యనునవి.)

ఉ॥ కోరను, రాజభోగములఁగోరను నే ధనధాన్యసంపదల్
కోరను మౌక్తికంబులనుగోరను సద్గజవాజి యూథముల్
కోరను గోగణంబులనుగోరను సుందరహర్మ్యముల్, సదా
కోరెద మోక్షమార్గమును గొండొకప్రీతి నొసంగు రా॥

98 అర్థము:— మౌక్తికములను=ముత్యాల హారములను, సద్గజవాజియూథముల్=మంచి యేనుగులు, గుఱ్ఱముల సమూహమును; గోగణంబులన్=ఆలమందలను, సుందర హర్మ్యములు = అందమైన మేడలు; కొండొకప్రీతిన్ = కొంచెము ప్రేమతో (తగినయాదరముతో)

ఉ॥ ఇమ్ము సమస్త సంపదల, నీరికలెత్తెడు కోర్కులెల్ల నా
కిమ్ము; మహానుభావులు న హీన గుణాకరు లేఁగుత్రోవకున్
గమ్మనఁ బోవుశక్తి, వర కావ్యములెన్నొ లిఖించి మాటికిన్
సమ్మద మొందనిమ్ము రఘు నాయక; పాయక నెప్డు రా॥

99 అర్థము:— ఈరికలెత్తెడు కోర్కులు=పుట్టుచున్నట్టి కోర్కులు, మహానుభావులున్=గొప్పవారును, అహీన గుణాకరులు=మంచి గుణవంతులు, ఏఁగుత్రోవకున్=వెళ్లునట్టి స్థితికి, గమ్మనన్=ఆశ్చర్యమగునట్లు, వరకావ్యములు = శ్రేష్ఠమైన కృతులు, లిఖించి=వ్రాసి, సమ్మదము=ఎక్కువసంతోషము.

ఉ॥ అంచితభక్తి నేమఱక యాకలి దప్పుల నుజ్జగించి వే
తెంచగరాని దీక్షపర మేశ్వరు, నీశ్వరు నిల్పి శాంతిమై
మించిన వేడ్క ధ్యానమున మేకొను సుస్థిర బుద్ధినిచ్చి నా
కించ లడంచి ప్రోవు మరు గేల, రఘూత్తమ తండ్రి రా॥

100 అర్థము:—ఏమఱక=అశ్రద్ధఁ జూపక, ఉజ్జగించి=విసర్జించి, దీక్షన్=శ్రద్ధతో, శాంతిమై=శమాగుణము లేక నెమ్మది గల్గి, మేకొను=తగులొకొనునట్టి, సుస్థిరబుద్ధిన్=చలనములేని మనస్సుతో, కించలు=దుఃఖములు, అడంచి=పోఁగొట్టి, మరు గేల=చాటెందుకు?

ఉ॥ కూర్చితి నుత్పలంబులను • గొన్నిటి చంపకమంజరుల్ కదుఀ
బేర్చిన సంతసంబున వి•నీతమతిన్ గుసుమోపహారముఀన్
నేర్చిన యట్లు గైకొనవె • నిర్మలభక్తి నొసంగవే సదా
చేర్చవె భక్తులందు పరి•శీలనఁ జేయవె తండ్రి? రాఘవా.

101 అర్థము:— ఉత్పలంబులన్ = ఉత్పల మాలలును, చంపకమంజరుల్ = చంపకమాలలు, (అను పద్యముల చేత) కదుఀ + పేర్చిన = మిక్కిలి ఎక్కువైన, వినీతమతిన్ = వినయముతోఁ గూడినహృదయముతో, కుసుమోపహారముఀ = పుష్పముల కానుకను, పరిశీలనఁ జేయవె = బాగుగా విచారింపవె.

స మా ప ము.

13083